

Identifikácia prípadov obchodovania s ľuďmi súvisiacich s humanitárnou krízou, ktorá má pôvod vo vojne proti Ukrajine

Prehľad pre osoby prvého kontaktu

1 Čo je obchodovanie s ľuďmi?

Obchodovanie s ľuďmi je zložitý trestný čin, ktorý porušuje základné ľudské práva, najmä tie, ktoré súvisia so slobodou a osobnou integritou. Predstavuje vykorisťovanie inej ľudskej bytosti, zvyčajne za účelom zisku. Existuje mnoho foriem vykorisťovania, ktorému môžu byť obeť vystavené, vrátane sexuálneho vykorisťovania (napr. prostitúcia alebo pornografia), pracovného vykorisťovania, odoberania orgánov, nútených sobášov alebo páchania iných trestných činov (ako sú vreckové krádeže, obchodovanie s drogami, online podvody, pašovanie migrantov a dokonca i nábor ďalších obetí pre obchodovanie s ľuďmi). Obchodovanie s ľuďmi si nevyžaduje prekračovanie hraníc a každý, kto prispieva k vykorisťovaniu, či už prepravou, ukrývaním, náborom alebo vykorisťovaním osoby, nesie zodpovednosť za tento trestný čin.

Obchodovanie s ľuďmi je v našich spoločnostiach prítomné všade, prakticky v každom odvetví hospodárstva a v každej oblasti života. Môže ísť o osobu zatvorenú v továrni alebo na stavbe, neplateného pracovníka v poľnohospodárstve, osobu vykorisťovanú na prostitúciu alebo nútenú k trestnej činnosti, dieťa žobrajúce na ulici, vykorisťovaného pracovníka v domácnosti a ďalších.

Obeťou obchodovania s ľuďmi sa môže stať ktokoľvek: Obchodníci môžu „využívať“ osoby rôzneho veku, pohlavia, etnického, kultúrneho alebo iného pôvodu s cieľom dosiahnuť nezákonný zisk. Obete sa dostávajú do pasce podvodom, vrátane klamstiev o povahe požadovaných služieb alebo príslubu mzdy, ktorá bude vyplatená jedného dňa, násillia, vyhrážok aj voči ich blízkym, dlhového otroctva alebo iných foriem kontroly. Z týchto dôvodov je pre nich mimoriadne náročné dostať sa k pomoci. Treba mať na pamäti, že pokým obeť môžu spočiatku súhlasiť s poskytovaním určitých služieb alebo práce, **nesúhlasia so svojim vykorisťovaním**, páchaním trestnej činnosti alebo prácou za malý alebo žiadny plat v náročných a často neludských podmienkach.

V situáciách obchodovania s ľuďmi sú prítomné prvky podvodu, nátlaku alebo iných prostriedkov kontroly, a preto sa akákoľvek forma súhlasu pôvodne poskytnutá obeťou stáva bezpredmetnou. Deti sú považované za a priori zraniteľné z dôvodu ich veku, nedostatku životných skúseností a citovej nezrelosti, teda ich „súhlas“ zapojiť sa do systémov obchodovania s ľuďmi sa nikdy neberie do úvahy.

Je veľmi dôležité upozorniť na to, že štát nemá stíhať obeť obchodovania s ľuďmi, a teda nemá ukladať obchodovaným osobám sankcie (vrátane pokút alebo väzenia) za trestné činy spáchané v súvislosti s obchodovaním s nimi samotnými.¹

Získavanie osôb pre obchodovanie s ľuďmi (tzv. nábor) môže prebiehať rôznym spôsobom. V mnohých prípadoch sa tak stane prostredníctvom priateľov, známych, rodinných príslušníkov alebo osoby, s ktorou má obeť intímny vzťah a ktorej najmä dôveruje. Je vskutku bežné, že na ovplyvňovanie obeť sa využívajú emocionálne väzby. Existujú prípady, kedy si takéto osoby dokonca nie sú vedomé toho, že napr. šírením správy o pracovných príležitostiach alebo iných ponukách ohrozujú svojich blízkych. Potenciálne obeť, najmä zo zraniteľných skupín, môžu osloviť aj neznámi ľudia, ktorí sa ich snažia prilákať ponukou práce a bývania, neoficiálneho zamestnania, výmenným obchodom tovarov a služieb, prostredníctvom zoznamky, „randením“ alebo inými vzťahmi „príliš dobrými na to, aby to bola pravda“. Často sa snažia nadviazať bližšie prepojenie a navrhnuť „riešenie“ náročnej situácie, v ktorej sa človek môže nachádzať.

Obchodníci s ľuďmi čoraz častejšie využívajú internet na prilákavanie a získanie potenciálnych obetí, napríklad prostredníctvom sociálnych médií, webových stránok, chatov a diskusných fór, vyhľadávacích portálov práce, herných alebo zoznamovacích stránok a iných online platforiem či aplikácií. Šifrované (dôverné) aplikácie (vrátane takých ako Telegram, Viber alebo WhatsApp) sú z dôvodu dôvernosti prednostňované prostriedky komunikácie.

1 <https://www.osce.org/files/f/documents/6/6/101002.pdf>

Kto sú zraniteľné skupiny využívané na obchodovanie s ľuďmi a vystavované väčšiemu riziku v kontexte vojny proti Ukrajine?

Odhaduje sa, že od 24. februára 2022 utrpelo dôsledkami vojny na Ukrajine priamo či nepriamo 32 miliónov ľudí.² Od začiatku vojny viac ako polovica Ukrajincov prišla o príjem³, viac ako šesť miliónov ľudí z Ukrajiny požiadalo o dočasnú ochranu v zahraničí⁴ a viac ako päť miliónov bolo vnútorne vysídlených.⁵

Asi 90 % ľudí pociťujúcich dopady vojny sú ženy a deti⁶ – populácia, ktorá je obzvlášť ohrozená obchodovaním s ľuďmi. Riziko obchodovania je vyššie tiež pri určitých iných skupinách, akými sú deti bez sprievodu, odlúčené deti a deti cestujúce s dospelými, ktorých vzťah k deťom nemožno overiť; ďalej ľudia, ktorí boli v minulosti vnútorne vysídlení v rámci Ukrajiny alebo ľudia, ktorí nemajú prístup k dočasnej ochrane, pretože nie sú na ňu oprávnení alebo z dôvodu chýbajúcich či nesprávnych informácií; ľudia, ktorí nie sú Ukrajinci, vrátane osôb bez dokladov a osôb bez štátnej príslušnosti; ukrajinskí Rómovia; ľudia patriaci do LGBTQI+ komunity; starší ľudia a ľudia s duševným a fyzickým znevýhodnením.⁷

Napriek bezprecedentným opatreniam v ochrane a pomoci, ktoré zaviedli štáty ako reakciu na humanitárnu krízu, pretrvávajú vo väčšine prijímajúcich krajín rôzne integračné výzvy, akými sú napr. nedostatok ubytovacích zariadení, jazykové bariéry, nedostatočné zariadenia starostlivosti o deti a možnosti vzdelávania, problémy v prístupe k zárobkovej činnosti, ťažkosti pri uznávaní odbornej kvalifikácie a vzdelania. Navyše, s pokračovaním vojny sa výzvy k dlhodobej integrácii resp. ekonomické ťažkosti (spotrebované úspory, nedostatok príjmu alebo reálnych pracovných príležitostí) stali zjavnými a môžu spôsobovať dodatočné pohyby v rámci EÚ a vo svete, vrátane návratu na Ukrajinu.

Tieto a ďalšie faktory vedú k zvyšovaniu rizík potenciálneho zneužívania a vykorisťovania ľudí v samotnej Ukrajine, ako aj v prihraničných a cieľových krajinách⁸. Navyše, ako ukázali predchádzajúce migračné krízy, zločinecké skupiny alebo jednotlivci využívajú veľké toky ľudí na vykorisťovanie tých najzraniteľnejších v krajinách pôvodu, v tranzitných a cieľových krajinách. Aby sa zabezpečila cieľná prevencia ako aj záchrana a pomoc obetiam, prioritou by mala byť včasná identifikácia potenciálneho i predpokladaného obchodovania s ľuďmi.

“ Asi 90 % ľudí pociťujúcich dôsledky vojny sú ženy a deti – populácia, ktorá je obzvlášť ohrozená obchodom s ľuďmi.”

2 https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/Survey%20results_ENG_web.pdf

3 https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/Survey%20results_ENG_web.pdf

4 <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

5 <https://dtm.iom.int/ukraine>

6 <https://data.unhcr.org/en/documents/details/96447>

7 https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/Conflict_Ukraine_TIP_2022.pdf

8 https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/Conflict_Ukraine_TIP_2022.pdf; <http://www.antislaverycommissioner.co.uk/media/1801/ucl-iasc-2022-roundtable-report-the-war-in-ukraine-human-trafficking-and-exploitation.pdf>;

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23322705.2022.2128242>

Osoby prvého kontaktu patria medzi prvé zainteresované strany, ktoré môžu prísť do styku s obeťou obchodovania s ľuďmi alebo spozorovať podozrivú situáciu. Existujú určité ukazovatele alebo znaky, ktoré môžu pomôcť identifikovať potenciálne alebo predpokladané obeť a prípady obchodovania s ľuďmi.

Tu sú niektoré z „varovných signálov“, ktoré môžu naznačovať obchodovanie s ľuďmi alebo ich vykoisťovanie, ktoré je možné spozorovať pri interakcii s obzvlášť zraniteľnými osobami alebo pri poskytovaní služieb takýmto osobám.⁹

Treba poznamenať, že tento zoznam nie je vyčerpávajúci a osoby prvého kontaktu sa môžu stretnúť aj s inými znakmi obchodovania s ľuďmi. Celkovo sú osoby prvého kontaktu povzbudzovaní k tomu, aby reagovali na vzniknuté situácie hneď ako sa objavia i najmenšie náznaky obchodovania s ľuďmi, pretože to môže byť rozhodujúce pri prevencii trestných činov alebo za účelom včasnej pomoci obetiam.

Potenciálna situácia obchodovania s ľuďmi, kde riziko vzniku obchodovania s ľuďmi je vysoké:

- Ľudí zasiahnutých vojnou oslovujú bez požiadania neznáme osoby s ponukou zamestnania, bývania, prepravy alebo inej pomoci;
- V blízkosti úkrytov, dočasného ubytovania alebo iných zariadení poskytujúcich pomoc alebo dopravných stredísk možno pozorovať neznáme osoby, ktoré sa snažia v súkromí stretnúť s osobami, ktoré sú na úteku pred vojnou;
- Od ľudí zasiahnutých vojnou žiadajú, aby zaplatili za sprostredkovateľské služby pri pomoci s hľadaním práce alebo zamestnania;
- Človeku, ktorý uteká pred vojnou, ponúknu prácu s nereálne vysokým platom alebo dohodu, ktorá vyzerá pridobre na to, aby to bola pravda, či neoficiálne zamestnanie alebo mu neposkytnú všetky informácie o pracovných podmienkach (napríklad ponuka práce pre vodičov bez osobitných požiadaviek a s vysokým platom môže byť verbovaním na trestnú činnosť – pašovanie migrantov);
- Človeka lákajú alebo vyvíjajú naňho tlak, aby prišiel do krajiny/na miesto určenia;
- Osoba/skupina osôb, ktorá náhle uteká pred vojnou zmizne z ubytovacieho zariadenia alebo nepríde na dohodnuté stretnutie s poskytovateľmi pomoci.

Predpokladaná situácia obchodovania s ľuďmi, kde je pravdepodobné, že sa tak už deje:

- Osobu utekajúcu pred vojnou transportovali z jedného miesta na druhé, resp. z jednej krajiny do druhej;
- Ľudí nútia vykonávať prácu, služby alebo ich nútia k sexu bez súhlasu resp. podrobujú ich psychologickému tlaku a manipulácii, aby získali ich súhlas (napr. so žiadosťou o výkon domácich prác alebo poskytovanie sexuálnych služieb „ako vyjadrenie vďaky majiteľovi ubytovania“ alebo za možnosť zostať bývať);
- Iná osoba zadržáva doklady totožnosti alebo cestovné doklady (resp. iné osobné dokumenty);
- Iná osoba obmedzuje alebo kontroluje slobodu pohybu alebo prejavu a človek nemôže slobodne kontaktovať priateľov a rodinu;
- Pracovné podmienky sú v rozpore s ustanovenou pracovnou legislatívou vrátane pracovného času, práv a benefitov zamestnancov, normami sociálneho zabezpečenia alebo zamestnávateľ nerešpektuje dohodnuté pracovné podmienky alebo finančné dojednania;
- Osoba dostáva nízku alebo žiadnu mzdu alebo nemá prístup k svojim finančným prostriedkom vrátane sociálnych dávok;
- Osoba vykazuje známky fyzického, sexuálneho resp. emocionálneho násillia;
- Na osobu vyvíjajú tlak, aby splatila pôžičky a dlhy (obchodníkovi s ľuďmi);
- Osoba sa bojí hovoriť, pretože si myslí, že ju sledujú.

⁹ Konkrétnejšie ukazovatele týkajúce sa detských obetí obchodovania s ľuďmi nájdete na: <https://www.unicef.org/eca/reports/practical-guide-identification-victims-and-persons-risk-trafficking-human-beings>

Úlohou osôb prvého kontaktu síce **nie** je vypočúvať obeť obchodovania s ľuďmi alebo ich oficiálne identifikovať, i tak si aj počítačová interakcia v takýchto prípadoch vyžaduje osobitný prístup.

V nasledujúcej časti sú uvedené základné usmernenia prvému kontaktu a interakcii s predpokladanou obeťou obchodovania s ľuďmi.¹⁰

Vytvorte bezpečné a chránené prostredie na rozhovor

Potenciálnu obeť možno oddeliť (najmä ak sa nachádza vo väčšej skupine ľudí, napríklad v autobuse) do bezpečnej zóny, kde je vytvorený nejaký osobný priestor na pokračovanie v rozhovore.

Vytvorte príležitosť na jasnú komunikáciu

Ak je údajnou obeťou cudzinec z určitého etnika, je nevyhnutné nájsť tlmočníka resp. kultúrneho médiátora, najlepšie rovnakého pohlavia ako potenciálna obeť.

Požiadajte osobu o súhlas so začatím rozhovoru

Obete obchodovania môžu byť viac, ale aj menej ochotné podeliť sa o informácie o ich situácii, preto je potrebné vždy žiadať o súhlas.

Pýtajte sa, čo potrebujú¹¹

Je dôležité venovať pozornosť naliehavým a základným potrebám včas a riešiť ich. Ľudia, ktorí utekajú pred vojnou, najmä, ak boli vystavení obchodovaniu s ľuďmi, môžu trpieť viacerými traumatickými zážitkami a teda prejavovať náhle emocionálne a iné reakcie, ktoré osoby prvého kontaktu majú byť pripravení riešiť.

Posúďte, či je obeťou dieťa

V prípade maloletého dieťaťa je potrebné oboznámiť príslušné orgány ochrany dieťaťa (resp. iné príslušné úrady podľa vnútroštátnej legislatívy a štandardných pracovných postupov), aby mohol byť v prípade potreby ustanovený opatrovník a tak bol zabezpečený najlepší záujem dieťaťa.

Poskytnite informácie o obchodovaní s ľuďmi, identifikačných postupoch a osobitných právach obetí obchodovania s ľuďmi a o možnostiach pomoci

Ak to je možné, poskytnite ich v písomnej podobe a v jazyku, ktorému predpokladaná obeť rozumie. Takéto brožúry treba mať pripravené vopred v spolupráci s národným úradom pre boj proti obchodovaniu s ľuďmi, aby bola zaručená správnosť informácií vrátane kontaktných údajov. Pripomíname, že videá alebo tlačené materiály o obchodovaní s ľuďmi vystavené napríklad v čakárňach môžu tiež pomôcť začať rozhovor.

Po identifikácii oslovte príslušný úrad pre boj proti obchodovaniu s ľuďmi

Po predchádzajúcom súhlase predpokladanej obete bezodkladne informujte miestneho koordinátora boja proti obchodovaniu s ľuďmi alebo príslušný orgán, ktorý vybaví nasledujúci proces identifikácie a postúpenia údajnej obete obchodovania k podpore a ochrane. V prípade, že príslušný orgán patrí k orgánom presadzovania práva a predpokladaná obeť si neželá spolupracovať, je veľmi dôležité, aby namiesto toho dostala možnosť hovoriť so špecialistom vyškoleným na boj proti obchodovaniu s ľuďmi (napr. mimovládne organizácie, služby vyplývajúce zo zákona/verejné sociálne služby).

Zabezpečte postupy prispôbené situácii

Je dôležité, aby každá organizácia, ktorá pracuje s ľuďmi utekajúcimi pred vojnou a ďalšími zraniteľnými skupinami, ustanovila pre svojich zamestnancov a dobrovoľníkov jasné postupy, ktoré sa dodržiavajú v prípade podozrenia, že ide o predpokladanú obeť alebo prípad obchodovania s ľuďmi. Je tiež nevyhnutné, aby všetky postupy týkajúce sa predpokladanej obete citlivo zohľadňovali pohlavie, vek a kultúrne špecifiká tejto osoby.

¹⁰ <https://www.osce.org/cthb/413123>

¹¹ <https://www.osce.org/odihr/549793>

Nasledujúce otázky počas úvodného rozhovoru môžu pomôcť odhaliť známky obchodovania s ľuďmi:

- Zaplatil /sľúbil vám niekto zisk/peniaze/lepšiu budúcnosť, aby vás povzbudil k tomu, aby ste sa vydali na túto cestu? Vyhrážal sa vám niekto, že musíte podniknúť túto cestu?f?
- Zadĺžili ste sa, aby ste podnikli túto cestu, a ak áno, vyvíja niekto na vás tlak, aby ste splatili tento dlh?
- Sľúbili vám prácu a ubytovanie, ale podmienky sa ukázali byť celkom iné?
- Zobrali vám doklady (napr. pas, cestovné doklady, povolenie na pobyt) a niekto ich zadržáva?
- Dostali ste pracovnú zmluvu a podpísali ste ju? Javili sa vám podmienky uvedené v zmluve ako „spravidlivé“ (napr. sú predpokladaný plat a pracovný čas primerané?) Ak už pracujete, zodpovedajú skutočné podmienky sľubovaným alebo tým, ktoré sú uvedené v pracovnej zmluve?
- Žiadali od vás poskytnutie akýchkoľvek „láskavostí“ (napr. vykonávanie domácich prác alebo poskytovanie sexuálnych služieb) ako výraz vďaky poskytovateľovi ubytovania alebo ako podmienku zotrvania vo vašom ubytovaní?
- Myslíte si, že ste boli vystavený fyzickému, duševnému, sexuálnemu násiliu alebo zlému zaobchádzaniu počas cesty alebo po príchode do tejto krajiny?
- Nútili vás kraďnúť, žobrať, prostituovať alebo nahrávať pornografický materiál/používať webkameru?
- Vyhráža sa niekto vám alebo vašej rodine?
- Nútili vás klamať úradom, rodine alebo iným ľuďom?
- Navrhol vám niekto použiť falošnú identitu alebo iné doklady?
- Máte prístup k svojmu sociálnemu zabezpečeniu resp. výplate; môžete osobne hospodáriť s peniazmi?

Treba poznamenať, že mnohé obete obchodovania sa za také nepovažujú (t.j. nestotožňujú sa), pretože môžu byť vo fáze transferu alebo všeobecne vo fáze pred ich skutočným vykorisťovaním. Iní môžu považovať to, čo sa deje (vzhľadom na ich kultúru alebo predchádzajúce skúsenosti), za normálne alebo majú strach z odvety zo strany ich obchodníkov. Niektoré obete, najmä migranti bez dokladov alebo tí, ktorí sú nútení páchať trestné činy, sa môžu vyhýbať identifikácii úradmi zo strachu pred trestom (napr. strach z deportácie alebo trest za svoje nezákonné postavenie). Môžu byť medzi nimi osoby, ktoré sa obávajú

interakcie so štátnymi orgánmi a nemajú dôveru v inštitúcie vzhľadom na zlé skúsenosti s úradníkmi v regióne alebo krajine pôvodu. V niektorých prípadoch môže mať obeť vzťah s obchodníkom a emocionálne cíti povinnosť ho nenahásiť. Iní sa môžu obávať stigmatizácie, najmä ak boli vystavení sexuálnemu a intímnemu zneužívaniu. Z týchto dôvodov je proaktívny skrining príznakov obchodovania s ľuďmi ako aj riadne postúpenie informácie a hlásenie osobami prvého kontaktu v teréne rozhodujúce pre čo najvčasnejšie zamedzenie trestnému činu alebo pre prerušenie cyklu vykorisťovania.

Postúpenie informácie: Koho kontaktovať, dostupné linky pomoci a koordinátori boja proti obchodovaniu s ľuďmi

Je dôležité mať na pamäti, že predpokladanú obeť obchodovania s ľuďmi nemožno nahlásiť polícii ani inému úradu bez jej **predchádzajúceho súhlasu**. Daná osoba má byť informovaná o postupe úradného hlásenia a má dostať príslušné kontaktné informácie uvedené vyššie. Osoby prvého kontaktu majú tiež dodržiavať **zavedený postup na zdieľanie informácií o prípade** s vnútroštátnymi orgánmi bez zverejnenia totožnosti a osobných údajov obete. Ak obeť žiada osobu prvého kontaktu o pomoc pri kontaktovaní úradov, takáto podpora sa má poskytnúť okamžite.

Aby sa zabezpečilo, že postúpenie veci vnútroštátnym orgánom a komunikácia s nimi prebehne hladko, **dôrazne sa odporúča byť vopred oboznámený s vnútroštátnymi a miestnymi/komunitnými mechanizmami a poznať orgány boja proti obchodovaniu s ľuďmi, vytvoriť si pracovné kontakty a dohodnúť sa na postupoch**. Tieto kontakty môžu tiež poučiť osoby prvého kontaktu o existujúcich právnych predpisoch upravujúcich boj proti obchodovaniu s ľuďmi a ich rámcoch v krajine, čo by pomohlo zasadiť ich úsilie do vnútroštátneho kontextu.

Užitočné odkazy na identifikáciu príslušných vnútroštátnych kontaktov v krajine, kde pôsobíte:

Be Safe – čísla, na ktoré sa môžete obrátiť, aby ste dostali oficiálne informácie a pomoc v prípade podozrenia alebo v situácii obchodovania s ľuďmi

<https://www.helpforukrainians.info/contact-info/>

Prehľad vnútroštátnych osôb zasahujúcich v oblasti boja proti obchodovaniu s ľuďmi a dôležitých kontaktov v členských štátoch EÚ:

https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings/eu-countries_en

Vnútroštátne linky pomoci v EÚ

https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings/national-hotlines_en

Publikácia je vypracovaná v rámci mimorozpočtového projektu „Prevencia obchodovania s ľuďmi a reakcia naňuprostred humanitárnej krízy súvisiacej s vojnou na Ukrajine“ a realizovaná s finančnou podporou vlád Fínska, Francúzska, Nemecka, Maďarska, Japonska, Lichtenštajnska, Poľska, Španielska, Švajčiarska, Spojeného kráľovstva, a USA.